

بررسی عوامل اجتماعی موثر بر جامعه پذیری و شکل گیری هویت اجتماعی دانش آموزان

مهرشاد معصومی^۱، مریم پورصالحی^۲، سارا وفایی نژاد^۳، هلن حنایی^۴

^۱ کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی، دانشگاه غیرانتفاعی امین فولادشهر (نویسنده مسئول)

^۲ کارشناسی حسابداری، دانشگاه پیام نور بهبهان

^۳ آموزگار

^۴ دانشجوی دکتری

چکیده

جامعه پذیری فرایندی است که به دنبال آموزشهای عام (اعم از آموزش رسمی و غیر رسمی) به افراد بدست آمده و موجب حلول قوانین رفتاری هر جامعه و همه انتظارات فرهنگی آن، در کل شخصیت روانی افراد، باتوجه به مشارکت آنها در نظام آن اجتماع میگردد و این قوانین و انتظارات را بر شخصیت فرد حک می کند. این تحقیق با هدف بررسی عوامل اجتماعی موثر بر جامعه پذیری و شکل گیری هویت اجتماعی دانش آموزان و به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. نتایج حاکی از آن است که عوامل اجتماعی از قبیل والدین، نظام آموزشی، گروه همسالان، وسایل ارتباط جمعی و بازیها در شکل گیری هویت اجتماعی دانش آموزان و جامعه پذیری آنها تاثیر گذار است.

واژه های کلیدی: جامعه پذیری، هویت اجتماعی، دانش آموزان

مقدمه

هویت یکی از دغدغه های مکرر بشر در گستره تاریخ بوده و اساسی ترین علامت مقدمه پرسش در رویه ساختار ذهنی نوع بشر محسوب شده است. یعنی توجه به این نکته مهم که من یا خود (که) هستم و غیر یا دیگر در تقابل با من کیست و وجوه و ابعاد فردی اجتماعی و فرهنگی این (من) در چیست. هویت در معنای لغوی؛ یعنی، حقیقت و ماهیت چیزی؛ یا هویت پاسخ به سؤال چه کسی بودن و چه گونه بودن است. [۱]

ساده ترین تعریف هویت این است که هویت، تعریفی است که فرد از خود و وجود خود ارائه می دهد و به کمک آن، به پرسش هایی از قبیل چیستم و چه می خواهم، پاسخ می دهد و از طریق آن به ابعاد شخصیت خود یکپارچگی و انسجام می بخشد. هویت در معنای اصطلاحی مجموعه ای از شاخص ها و علائم در حوزه مولفه های مادی، زیستی، فرهنگی و روانی است که موجب شناسایی فرد از فرد، گروه از گروه یا اهلیتی از اهلیت دیگر و فرهنگی از فرهنگ دیگر می شود. [۲]

هویت در نظر اریکسون عبارت است از حالتی که فرد بتواند بین تصویری که از ثبات و یگانگی خود دارد و تصویری که دیگران از او دارند هماهنگی ایجاد کند. چنین حالتی همراه است با تعهد به نقش های شغلی، ارزش ها و گرایش های جنسی

دسته بندی گونه های هویت:

۱. هویت فردی:

در آغاز دوره نوجوانی، پرسش هایی درباره شخصیت و جزئیات آن به وجود می آید که باید پاسخ های قانع کننده ای برای آنها یافت.

برخی پرسش ها این گونه اند:

این «من» یا «خویشتن» کیست؟

چه نسبتی میان «من» و «غیر من» وجود دارد؟

میان «تن» و «روان» چه ارتباطی وجود دارد؟

این «من» در چه زمینه هایی با «غیر من» متمایز و در چه زمینه های مشابه است؟ (احمدی، ۱۳۹۷)

۲. هویت خانوادگی:

ارائه تعریف دقیقی از هویت خانوادگی، کاری دشوار است. در یک عبارت، می توان گفت منظور از این نوع هویت، تعیین نسبت میان جوان و خانواده او است و اینکه چه ارتباط عاطفی میان آنها وجود دارد؟ وجود فرزندان فراری به ویژه دختران فراری که به هر شکلی می کوشند از خانه و خانواده بگریزند، نشان از غیرعاطفی بودن کانون خانواده یا وجود بحران هویت خانوادگی دارد. [۳]

۳. هویت ملی :

هویت ملی عالی ترین سطح هویتی هر فرد بشری است و معمولاً از ویژگی منحصر به فردی برخوردار است. این نوع رابطه هویتی که برخی آن را هویت محوری نیز نامیده اند، به لحاظ سلسله مراتبی برتر از سایر سطوح هویتی قرار می گیرد. هویت ملی از جمله مباحث مهم و برجسته در دنیای امروز است که دارای بیشترین اهمیت به لحاظ وحدت بخشی و ایجاد انسجام ملی می باشد. با توجه به این که نظام آموزش و پرورش بزرگترین نیرو و سرمایه ی انسانی را در اختیار دارد؛ یکی از بهترین راههای تحکیم و تقویت هویت ملی به شمار می آید. این نظام از عناصر متعددی تشکیل شده است که در ارتباط با یکدیگر و در راستای رسیدن به اهداف متعالی تعلیم و تربیت ایفای نقش می کنند. هویت ملی از تعلق فرد به یک سرزمین و دولت ملی و یا به عبارتی به کشور خاصی سرچشمه می گیرد، و معمولاً افراد دارای بیش از یک هویت ملی نیستند.

۳-۱. ابعاد هویت ملی :

- **بعد اجتماعی :** هر شخص از طریق محیط اجتماعی ای که به آن تعلق دارد، یا بدان رجوع می کند هویت خود را می سازد.
- **بعد تاریخی :** بعد تاریخی هویت ملی آگاهی مشترک افراد یک جامعه از گذشته تاریخی و احساس دلبستگی به آن و احساس هویت تاریخی و هم تاریخ پنداری است که پیوند دهنده نسل های مختلف به یکدیگر است.
- **بعد جغرافیایی :** محیط جغرافیایی و سرزمینی تبلور فیزیکی، عینی، ملموس و مشهود هویت ملی به حساب می آید که ضرورتی بس عظیم است.
- **بعد سیاسی :** تعلق به دولت، نظام سیاسی و ارزش های مشروعیت بخش حکومت است.
- **بعد دینی :** داشتن دین و مذهب مشترک، پایبندی و وفاداری به آن، اعتقاد و تمایل به مناسک و آئین های مذهبی فراگیر در روند شکل دهی هویت ملی بسیار مؤثر است.
- **بعد فرهنگی :** مجموعه هنجارها و آداب و رسوم عام و مشترک که پایداری زیادی دارند از قبیل شیوه معماری، سنت ها، اعیاد و اسطوره ها و عرف و فرهنگ مردم، بعد فرهنگی هویت را تشکیل میدهند.
- **بعد زبانی :** زبان و آثار ادبی نه تنها به عنوان یک محصول اجتماعی بلکه ابزار و وسیله ارتباطات در تولید فرهنگ و هویت است. آنچه که هر جامعه را از جوامع دیگر تمیز میدهد، خصوصیات است که شناسنامه فرهنگی آن جامعه به حساب میآید. تاریخ و گذشته تاریخی، وطن و سرزمین، نیاکان، باورها، زبان، عقاید، دین و اسطوره های مذهبی، حماسه ها، هنر و ادبیات کهن، نژاد، قومیت و سنن قومی عناصری هستند که "هویت فرهنگی" هر جامعه را می سازند. [۴]

۴. هویت دینی :

گرایش به عشق و پرستش از نیازهای فطری آدمی است. به این معنا که فرد، مستقل از هرگونه یادگیری، تمایل به عبادت و بندگی خدا را در درونش احساس می کند. هویت دینی، فواید بسیاری دارد که به بعضی از آنها اشاره می کنیم. اولین و مهم

ترین دست‌آورد این هویت، یافتن پاسخ برای پرسش های بنیادین و عمیق آدمی است. پرسش هایی که اگر بی پاسخ بمانند، بحران هویت و مشکلات پس از آن، انسان را دچار سردرگمی می کند. دین داری و دین مداری، نه تنها پاسخ به یک نیاز فطری است، بلکه بر روابط اجتماعی نیز اثر می گذارد؛ زیرا فطرت های پاک و زلال و خدایی، آنها را که موحد و خداجویند، بیش از دیگران، مورد اعتماد می دانند، هر چند خود به دلایل آن آگاه نباشند. [۳]

ه) هویت اجتماعی :

چنانچه فرد را از نظر نقش ها و وظایف اجتماعی اش، مورد مطالعه قرار دهیم؛ هویت اجتماعی، انتظارات جامعه از وی را بررسی می کند. ناتوانی در انتخاب شغل یا ترک تحصیل، غالباً نمودی از بحران هویت یا گم گشتگی در نقش اجتماعی است. بسیاری از رفتارهای ضداجتماعی و ناسازگارانه افراد را می توان از این دیدگاه توجیه کرد. اولین گام در راه رسیدن به هویت اجتماعی، تحقق تربیت جامع است. برای این منظور، باید به همه جنبه های وجود آدمی (فیزیکی، عاطفی، اجتماعی، ذهنی و اخلاقی) پرداخت و به ویژه از تربیت اجتماعی غفلت نکرد. در این صورت، حاصل آن، انسان فرهیخته ای خواهد بود که افزون بر صفات اخلاقی، عاطفی و عقلانی، از وظایف اجتماعی خویش به خوبی آگاهی دارد و نقش خود را به طور مؤثر در جامعه ایفا می کند.

با توجه به آنکه از مهم ترین مبانی شخصیت بشر، هویت و چگونگی توجه و شکل گیری آن هست، نظام تعلیم و تربیت در هر جامعه ای وظایف عدیده ای دارد که یکی از آنها تلاش در جهت تحقق و تقویت هویت بخصوص هویت اجتماعی است. تحقق بخشیدن به چنین هویتی، موجب می شود که دانش آموزان متناسب و هماهنگ با هنجار های حاکم بر جامعه تربیت شوند.

جامعه پذیری یا اجتماعی شدن، از نظر لغوی به معنای انطباق و آشناسازی با جامعه است. [۵] در جامعه شناسی، این مفهوم به فرآیندی اطلاق می شود که در آن، افراد ویژگی هایی کسب می کنند که شایسته عضویت آنها در جامعه است. به عبارت دیگر جامعه پذیری نوعی فرایند کنش متقابل اجتماعی است که در آن، فرد هنجارها، ارزش ها و دیگر عناصر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی موجود در گروه یا محیط پیرامون خود را فرا می گیرد، آن را درونی و با شخصیت خود، یگانه می کند. [۶] بعد از خانواده گروه همسالان دومین عامل جامعه پذیری نامیده می شود. [۷]

جامعه شناسان فرآیند اجتماعی شدن را از دو دیدگاه مورد بررسی قرار می دهند؛ منبع دیدگاه فردی و دیدگاه اجتماعی [۸] گسترش من اجتماعی از طریق: آموزش، پیش بینی، ارزیابی، گسترش تجربه در اختیار فرآیند انتقال میراث فرهنگی و تداوم آن از این طریق شکوفا کردن استعدادهای بالقوه افراد و فراهم کردن امکانات رشد شخصیت فرد و تبدیل او به شخصی اجتماعی فرآیندی استمرار انتقال ویژگیهای فرهنگی هویتی یک جامعه از نسلی به نسل دیگر و فراهم آوردن امکان تعامل و استمرار فرهنگ و نیز تربیت افراد برای ایفای نقشها و احراز پایگاههای مختلف اجتماعی؛ از نظر فردی، اجتماعی کردن استعدادهای بالقوه فرد را شکوفا میکند و امکانات رشد شخصیت و تبدیل فرد به شخصی اجتماعی را فراهم می آورد. [۹]

الف) دیدگاه فردی؛ از دیدگاه فردی، فرآیند اجتماعی شدن به معنای گسترش «من اجتماعی» است. از طریق آموزش، پیش بینی، ارزیابی و بسط تجربه آگاه در اختیار خویشتن

ب) دیدگاه اجتماعی؛ از این دیدگاه، اجتماعی شدن فرآیند انتقال میراث فرهنگی و تداوم آن از این طریق است. هیچ جامعه ای بقا نمی یابد مگر آنکه بین اعضاء نوعی وفاق در شیوه های اصلی عمل و اندیشه به وجود آید و در خلال قرون تداوم یابد. [۸]

پیشینه تحقیق

در این گفتار به اختصار به بیان مطالعات و تحقیق هایی که در این زمینه انجام گرفته است، می پردازیم:

هلاکو و زارعی (۱۳۹۴) در تحقیق خود به بررسی عوامل موثر بر شکل گیری هویت اجتماعی دانش آموزان دختر متوسطه شهر سروآباد پرداخته و نشان دادند بین پایگاه اقتصادی اجتماعی والدین دانش آموزان و هویت اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد. بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی والدین دانش آموزان و هویت خانوادگی رابطه معناداری وجود ندارد. بین پایگاه اقتصادی اجتماعی - والدین دانش آموزان و هویت ملی رابطه معناداری وجود دارد. بین میزان رضایت دانش آموزان از خود و هویت اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد. بین میزان رضایت دانش آموزان از خود و هویت دینی رابطه معناداری وجود دارد. بین میزان رضایت دانش آموزان از خود و هویت خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد. بین میزان تائید دانش آموز از طرف دیگران و هویت اجتماعی، هویت خانوادگی رابطه معناداری وجود دارد. بین میزان درونی کردن ارزشها در دانش آموزان و هویت اجتماعی، هویت دینی و هویت خانوادگی رابطه معناداری وجود ندارد.

هاشمیان و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی پیرامون بررسی عوامل مؤثر بر شکل گیری هویت اجتماعی نوجوانان چرام به این نتیجه دست یافتند «رابطه مستقیمی بین بین دینداری و تایید دیگران با همبستگی بسیار قوی ای با ضریب ۰/۸ وجود دارد و رابطه بین ارتباطات و دینداری با ضریب همبستگی ۰/۱۲ دارای همبستگی ضعیفی است، همچنین رابطه بین میانان دینداری با هویت اجتماعی رابطه مستقیم و معناداری است و در کل ضریب تاثیر پابندی مذهبی بر هویت اجتماعی ۰/۶۲ بوده که به معنای تاثیر مستقیم دینداری بر هویت اجتماعی است. بدین معنی که هرچقدر پابندی مذهبی بالا باشد میزان هویت اجتماعی افراد بیشتر است و در همین راستا میزان ارتباطات نیز با ضریب بالاتری ۰/۶۹ تاثیر مستقیمی بر هویت اجتماعی دارد. همچنین تاثیر متغیرهای تایید دیگران، محیط، طبقه اجتماعی، و اقتصادی بر هویت اجتماعی مثبت بوده است و مثبت بودن ضرایب نشان از مستقیم بودن رابطه بین متغیرهای مستقل بر وابسته است.»

نتایج پژوهش باقری و همکاران (۱۳۹۷) در بررسی عوامل جامعه شناختی مؤثر بر شکل گیری هویت اجتماعی دختران دانش آموز دوره متوسطه شهر اهواز نشان داد «پایگاه اقتصادی اجتماعی، میزان تحصیلات والدین و میزان استفاده از رسانه های جمعی رابطه ای معکوس با شکل گیری هویت اجتماعی دختران داشتند و سه متغیر دیگر (میزان تعلق به مدرسه، میزان تعلق به گروه همسالان و انتظارات خانواده ها) از رابطه ای مستقیم با شکل گیری هویت اجتماعی دختران برخوردار بوده اند. در مجموع این متغیرها ۰/۴۳ درصد از واریانس تغییرات مربوط به متغیر وابسته هویت اجتماعی را تبیین می کنند.»

یافته های پژوهش قربانی و جمعه نیا (۱۳۹۷) در بررسی نقش عوامل اجتماعی (خانواده، مدرسه و گروه همسالان) در جامعه پذیری دانش آموزان استان گلستان نشان داد «در دوره جدید، تغییرات چشمگیری در عوامل جامعه پذیری صورت گرفته است؛ به طوری که امروزه، حضور در فضای مجازی هم بر فرد جامعه پذیر و هم دیگر عوامل جامعه پذیری تأثیر گذاشته است. وزن و ترکیب عوامل جامعه پذیری (خانواده، مدرسه، همسالان) در سه دوره سنتی، مدرن اولیه و مدرن متأخر دگرگون شده است؛ اما همچنان نقش خانواده منحصر به فرد و بی بدیل مانده است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل اجتماعی موثر بر جامعه پذیری و شکل گیری هویت اجتماعی دانش آموزان به شیوه توصیفی و از نوع کتابخانه ای انجام شده است و با توجه به روش پژوهش، جامعه آماری پژوهش شامل کلیه اسناد، مدارک و منابع مرتبط با موضوع مورد بررسی می باشد.

یافته های تحقیق

مقوله هویت یابی در کودکان و نوجوانان به علت اهمیت فوق العاده ای که در آموزش و پرورش آنها دارد، در دهه های اخیر بیش از پیش مورد توجه محققین روانشناس و جامعه شناس قرار گرفته است. عوامل متعددی در هویت و هویت یابی کودکان و نوجوانان نقش دارند که گستره وسیعی از خانواده، دین، تاریخ، نژاد گرفته تا سن، مسائل روانشناسی، جنسیت و رسانه و فاکتورهای بسیار دیگری را در بر می گیرد که میزان تاثیر و اهمیت هر کدام از این عوامل متفاوت است. [۱۰]

عوامل مؤثر بر شکل گیری هویت

۱. رشد شناختی

رشد شناختی تاثیر مهمی بر شکل گیری هویت دارد. وقتی که کودک به مرحله ای می رسد که می تواند از تفکر خود استفاده کند و در مورد مسائل بیندیشد در واقع هویت خود را شناسایی می کند.

۲. والدین

نوع ارتباط با والدین در چگونگی شکل گیری هویت کودکان موثر است. خانواده، گروه کوچکی از اجتماع است که اعضا آن در یک مکان با هم زندگی می کنند. روابط اجتماعی و روابط بین انسانها که لازمه زندگی اجتماعی است، اولین بار بطور غیر ارادی در خانواده شکل می گیرد و بدین ترتیب قدم اساسی در پیوستگی افراد به سازمان های مختلف اجتماعی برداشته می شود.

خانواده پس از زاد و ولد، با نگهداری فرزندان خود به صورت گسترده ای جلوه گر می شود. با ایجاد ارتباط متراکم بین اعضا خود کانونی به وجود می آورد که اجزا و عناصر تشکیل دهنده ای چون؛ انس، الفت، تعاون، همکاری، تسلط، اطاعت، تعلیم، تعلم و مشارکت در امور یک گروه واقعی، اجتماع را شکل می دهد. خانواده هسته مرکزی اجتماع است و نخستین اجتماعی است که شخص در آن گام می نهد و آداب زندگی و اصول و رسوم اجتماعی و تعاون و از خودگذشتگی را در آن فرا می گیرد. خانواده کانون حفظ سنن ملی و اخلاقی و مرکز رشد عواطف و احساسات است. پژوهش های مارکستروم و آدامز (۱۹۹۲)، بیانگر این مطلب است که کودکانی که هویت خود را پیدا نکرده اند اغلب کودکانی هستند که از جانب والدین خود طرد شده اند، چرا که شکل گیری هویت در آغاز مستلزم همانند سازی با پدر و مادر است و همانند سازی با ویژگی های آنان وقتی انجام می شود که نوع ارتباط درست و سالم باشد، وقتی در خانواده ای بود که اجازه پیدا می کند حتی نظرات مخالف را با آزادی ابراز کند و پدر و مادر نیز با عقاید فرزند با احترام برخورد کنند، طبعاً رشد هویت کودک در چنین خانواده هایی با موفقیت همراه خواهد بود.

۳. نظام آموزشی

توفیق های آموزشی در طول زمان حضور در مکان های آموزشی، نحوه تعامل با همکلاسی های مربیان و کادر آموزشی و همچنین جو روانی و عاطفی کلاسی و سطح مهارت مربیان در انتقال مهارت های کاربردی زندگی به متربیان از عوامل شکل گیری هویت محسوب می شود.

۳-۱. معلم:

یکی از عناصر عمده ای که تشکل سازمانهای آموزشی بدون آن امکانپذیر نیست، نیروی انسانی آموزشی آن یعنی «معلم» است. هرچند امر تدریس در زمره حرف قلمداد شده است، ولی با توجه به عملکرد معلم، به دور از انتقال دانستیهای صرف، می توان امر تدریس را یک هنر تلقی نمود. برخوردار بودن از دانش وسیع و معلومات عمیق نمی تواند، ملاک اصلی برای اشغال پایگاه اجتماعی و مقام معنوی معلم باشد. لذا شرط عمده احراز مقام معلمی، علاوه بر مستعد بودن فرد برای پذیرش دانستیهای لازم و در رابطه با شغل «آموزگاری» این است که داوطلب این شغل، از شرایط خاص دیگری نیز برخوردار باشد. برخورداری معلم از شرایط خاص، به منظور ایجاد دگرگونیهای لازم در رفتار دانش آموزان و تکمیل استنتاجات او از مفاهیم است. مجموعه دانش و اطلاعات، فرهنگ فردی، مهارتهای فردی و اجتماعی، مهارتهای شغلی را می توان به صورت کلی صلاحیتهای حرفه ای معلم نامید. چرا که نقش معلم در هر رده و سطحی که از تعلیمات باشد. فقط در تدریس خلاصه نمی شود. بلکه وظیفه ای دیگر به بنام تربیت «متعلمین» است. تربیتی که متعلم را با کمک به رشد خصلتهای مثبت در راه انسان کامل شدن یاری کند. هرچند تربیت فراگیر قبل از ورود او به آموزشگاه، در خانواده آغاز می شود. ولی با پایه قرار دادن تربیت خانوادگی نخست آموزش رسمی به تکامل آن می پردازد. از این رو تکمیل آن، در مسیر تکاملی شخصیت دانش آموز در «تربیت انسانی» از وظایف «آموزگار» است.

۳-۲. برنامه درسی

برنامه درسی قصد شده است که در آن آموزش و پرورش یادگیرندگان به طور عمدی و آگاهانه برنامه ریزی و اجرا میشود. این نوع برنامه از چهار منبع سرچشمه می گیرد. شامل:

- ادراک کارکردهای واقعی مدارس و کارکردهای ایده آل و مطلوب است یعنی ادراک آن چه هست و آن چه باید باشد،
- محتوا و راهنمای برنامه درسی،
- انواع مواد یادگیری در دسترس و قابل استفاده،
- پتانسیل منابع تاثیر گذار بر مدارس و معلمان و انتظاراتی که از آن ها می رود. این منابع برنامه درسی قصد شده تاثیر بیشتر و قدرتمندی بر یادگیری های دانش آموزان مدارس ابتدایی دارند.
- برنامه درسی پنهان که در آن علاوه بر تفاوت برنامه درسی قصد شده به صورت فرایند آموزشی و پرورشی سازمان نیافته و غیر عمد آموخته می شود و بیشتر شامل تجارب یادگیرندگان از دوستان، همکلاسان و معلمان خود به ویژه نگرش ها، عواطف و هیجانات و ارزش هاست.

قدرت برنامه درسی پنهان هرگز نباید از نظر تاثیر بر دانش آموزان کمتر انگاشته شود. برنامه درسی پنهان از این نظر که دانش آموزان یاد می گیرند چگونه خود را از جنبه های مختلف در مدرسه ادراک کنند، تعیین کننده مهم و نیرومندی است.

۴. عوامل اجتماعی - فرهنگی

از جمله مهم ترین عوامل موثر بر شکل گیری هویت کودک عوامل اجتماعی فرهنگی محسوب می شود. چنانچه مشخص است کودکان متعلق به فرهنگهای قدیمی و نقاط دور افتاده با محیط های روستایی که فاقد امکانات آموزشی به روز و فاقد تکنولوژی پیشرفته هستند، تحت تاثیر زمینه های اجتماعی - فرهنگی حاکم بر محیط زندگی خود، هویت متناسب با شرایط زندگی خود را شکل می دهند.

۵. گروه همسالان

در دوره پیش دبستان و سالهای دبستان، فقط کلاس درس نیست که برای شاگردان اهمیت دارد. حیاط مدرسه و روابط دوستانه و غیر دوستانه با همسالان نیز اهمیت ویژه ای می یابد و بخش بزرگی از زندگی اجتماعی شاگردان را تشکیل می دهد. این مناسبات اجتماعی باعث رشد شناخت فرد از خود و دیگران می شود و نیز اطلاعاتی که او از دیگران می گیرد نگرش او را به جهان خارج نیز متحول می سازد. در عین حال نباید فراموش کرد، تحقیقات نیز موید این نکته است که شدت و کیفیت و تاثیر این دوستیها عموماً در حد روابط با اعضای خانواده نیست. اگرچه در فاصله سنی دوره دبستان (۷-۱۲) تفاوتی میان جنسیت دختر و پسر در تعلق به گروه همسالان وجود دارد اما نقش مهم آن را نمی توان نادیده گرفت. علاقه مندی پسرها به ملحق شدن به گروه همسالان بیشتر از دخترهاست، در حالی که دخترها بیشتر مایل هستند بستگیهای خانوادگی خود را حفظ کنند و در ضمن علاقمند به ایجاد روابط دو نفری هستند، از همین روی احساسات و عواطف دختران در روابطی که با یک دوست برقرار می سازند، به مراتب شدید تر از علائق پسرها در روابط میان خودشان است.

۶. وسایل ارتباط جمعی :

در نظام نوین جهانی، وسایل ارتباط جمعی به عنوان جزء جدایی ناپذیر زندگی بشری یک منبع قدرت و نیز ابزاری قوی برای کنترل و اداره جامعه به حساب می آیند که به طور روز افزون همه افراد را تحت تاثیر قرار داده اند. در میان گروه های مختلف، کودکان و نوجوانان از تأثیرپذیرترین و در عین حال آسیب پذیرترین مخاطبان رسانه های گروهی به حساب می آیند. همین مسئله، نگرانی های عمده ای را بین والدین، متخصصان و صاحب نظران علوم اجتماعی برانگیخته و پژوهش های زیادی را به خود اختصاص داده است. در خصوص نقش رسانه ها در انتقال مفاهیم به کودکان یافته ها حاکی از آن است که برنامه های تلویزیونی تأثیرات عمیقی بر تحول اخلاقی، پیشرفت تحصیلی، رفتارهای اجتماعی و واکنش های عاطفی کودکان گذاشته و می تواند همچون سرمشقی مناسب یا نامناسب ایفای نقش کنند. اگر شیوه انتقال مفاهیم متناسب با درک و فهم کودک و نیز با قالب های مناسب برنامه سازی انجام شود، موفقیت آمیز خواهد بود. در این فرآیند خانواده، مدرسه و رسانه های گروهی باید اقدامات لازم را برای تحول بهینه فراهم آورده و در عمل نقش هدایت کودکان و نوجوانان را بر عهده بگیرند. وسایل ارتباط جمعی در کنار معلمان و دولت وظیفه دارند به نیازهای کودکان و نوجوانان به صورتی شایسته و مناسب پاسخ دهند.

یکی دیگر از منابع مهم در آموزش و تربیت کودکان، کتاب ها و مجلات هستند که معمولاً اولیاء یا مربیان برای انتقال مفاهیم مختلف از آنها استفاده می کنند. در صورتی که این داستان ها با عالم کودکانه و فطری کودکان هماهنگ باشد، می توانند زمینه مناسبی برای پرورش فکری کودکان فراهم سازند. [۲]

۷. بازیها

بازی همزاد و همنشین همیشگی کودکان و نوجوانان بوده است. بازی فعالیتی خود - گزینشی و خود - هدایتی است که دارای ساختار و قاعده می باشد. قاعده ای که تراوش ذهنی کودک است، ماهیتی سحر انگیز و متفاوت از زندگی واقعی دارد و به دور از فشارهای ذهنی، بطور رفتاری ظاهر می شود و خواص روانشناختی سودمندی دارد. این مسأله که کودک از طریق بازی یاد می گیرند و بازی برای آنها ارزش رشدی دارد، مسأله ای بنیادی در حوزه رشد کودکان محسوب می شود. بازی در عین این که وسیله سرگرمی است، جنبه آموزندگی و سازندگی نیز دارد و در برخی موارد اشتغال کودک به بازی بیش از ارزش خواندن کتاب است، کودکان در خلال بازیها به ویژه بازیهای آموزشی، به مفاهیم ذهنی جدیدی دسترسی پیدا می کنند و مهارتهای بیشتر و بهتری را کسب می نمایند. آنان به کمک بازی تجارب ارزنده ای به دست می آورند. در حین بازی مطالب آموختنی، بدون فشار و با میل و رغبت فراگرفته می شود.

جامعه پذیری

انسان موجودی است اجتماعی، و اجتماعی زندگی کردن نیاز به کسب مهارتها و دانش هایی است تا بتواند خود را در جامعه ای که در آن زندگی می کند، تطبیق دهد. این تعریفی ساده و روان از اجتماعی شدن است به معنی درونی کردن و تطابق با هنجارها و ارزشهای موجود در جامعه می باشد. به عبارت دیگر جامعه پذیری نوعی فرایند کنش متقابل اجتماعی است که در خلال آن فرد هنجارها، ارزشها و دیگر عناصر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی موجود در گروه یا محیط پیرامون خود را فرا گرفته، درونی کرده و آنها را با شخصیت خود یگانه می سازد.

جامعه پذیری از عوامل و ابزارهایی است که به نوعی با بقای ارزش ها، هنجارها، و کلیت معنوی و حتی مادی جوامع سخت گره خورده است؛ اگر جامعه پذیری آنگونه که تصمیم سازان و دانشمندان هر جامعه پیش بینی می کنند شکل گیرد سبب ثبات و استحکام و بقای نظام و سیستم مورد نظر آنان می گردد، و در صورتی که در روند جامعه پذیری خللی وارد شود و این روند از مسیر تعیین شده آن توسط عوامل غیر قابل کنترل تغییر کند ممکن است تبعات جبران ناپذیری از عدم تعادل جامعه، شکاف های گسترده اجتماعی نسلی و حتی انقلاب های سیاسی را به وجود بیاورند.

با پیشرفت جوامع و گذر از جامعه سنتی به سوی جامعه مدرن در کارکردهای نهادهای جامعه پذیری تغییرات شگرفی ایجاد شده است. [۱۱] هدف اصلی نهادهای جامعه پذیری، اجتماعی کردن یا آماده ساختن دانش آموزان برای حضور موثر در جامعه و درک به موقع و هماهنگ ساخت ها، کارکردها و فرهنگ جامعه جهت نشان دادن عملکرد معقول اعم از واکنش ها، رفتار یا کنش در جهت رفع نیازها و رسیدن به اهداف جمعی است. نظام جامعه پذیری و فرهنگ ارتباط دو سویه ای با هم دارند، بدیهی است که نمادها و ارزش های نظام جامعه پذیری از طریق نظام فرهنگی تامین می گردد و از سوی دیگر نظام جامعه پذیری به

انتقال و ماندگاری ارزش ها، هنجارها و آداب و رسوم جامعه یاری می رساند و همچنین این رفتارها و باورهای فرهنگی از زمینه های متفاوتی تاثیر می پذیرند. در جامعه ای چون کشور ما از یک سو و به تبع آن شهر ارومیه از سوی دیگر، نظام جامعه پذیری تحت تاثیر شرایط جهانی، ملی، مذهبی و قومی - محلی می باشد. اگر نهادهای متولی جامعه پذیری دچار نوعی روزمرگی و فعالیت های متعارض گردند؛ ارزش ها و رفتار های متعارض ناشی از این کانون های متعدد می تواند به بحران هویتی و رفتاری بیانجامد. همانطور که می دانیم از طریق جامعه پذیری، هویت ملی یک کشور به نسل های بعدی آن منتقل می شود تا این هویت دچار تغییر و تحولی غیر از آنچه که در روند طبیعی حاصل می شود نگردد. [۱۲]

در جامعه امروز ایران نیز بحث جامعه پذیری با توجه به درصد جمعیت بالای جوانان شهروند نسبت به کل جمعیت شهروندان مساله ای مهم است. به نظر می رسد، این لزوم توجه زمانی دارای اهمیت دو چندان می شود که پدیده های نوین و جدیدی چون جهانی شدن، ماهواره و گسترش ارتباطات جامعه را سخت تحت تاثیر خود قرار داده است. لذا بر این اساس، مدیریت فرهنگی - اجتماعی جامعه می بایست توجه لازم را به ماهیت و جایگاه نظام جامعه پذیری در توسعه فرهنگی - اجتماعی داشته باشد. همچنین اگر نهاد های جامعه پذیری در بحث اجتماعی شدن با یکدیگر هماهنگی و همکاری نداشته باشند و انجام کامل و درست فرآیند اجتماعی شدن را نتوانند تضمین کنند، آن موقع آسیب ها و ناهنجاری هایی که عمدتاً از تخطی از قراردادها و فرهنگ جامعه پدید می آید در رفتارهای افراد ضد اجتماع یا زیر پا گذاردگان قواعد اجتماعی ظاهر می شود. توجه برنامه ریزی اجتماعی به این نهادها و موارد و تشخیص به موقع اشتباهات احتمالی در عملکردها می تواند از میزان ناهنجاری های آینده جامعه تا حد زیادی بکاهد.

اهداف جامعه پذیری

جامعه پذیری به معنای همسازی و همنوایی فرد با ارزش ها، هنجارها و نگرش های گروهی و اجتماعی است یا به مفهوم دیگر، جامعه پذیری فرآیندی است که به واسطه آن، هر فرد دانش و مهارت های اجتماعی لازم برای مشارکت موثر و فعال در زندگی گروهی و اجتماعی را کسب می کند. مجموعه این ارزش ها، هنجارها، نگرش ها، دانش ها و مهارت ها فرد را قادر می سازد که با گروه ها و افراد جامعه، روابط و کنش های متقابل داشته باشد. فرآیند جامعه پذیری امری مستمر و به اعتباری مادام العمر است. از دیدگاه فرد، جامعه پذیری فرآیندی است که طی آن فرد به کسب هویت نایل و با پذیرفتن ارزش ها، هنجارها، آرمان ها و شیوه های زندگی تحت شرایط مطلوب قادر به تحقق استعداد های بالقوه خود می شود. اگر جریان جامعه پذیری با موانعی مواجه شود به محدودیت رشد فردی می انجامد. به هر حال برای فرد جامعه پذیری، شرطی اجتناب ناپذیر در امر خودآگاهی و تشکیل هویت محسوب می شود. از اینرو جامعه پذیری شامل دو فرآیند مکمل است: انتقال میراث اجتماعی و فرهنگی، و رشد شخصیت [۱۳]

محتوای فرآیند جامعه پذیری به گوناگونی جامعه های انسانی است. بدین معنا که هر جامعه ای با توجه به شرایط و مقتضیات خود، افراد را پرورش می دهد؛ مثلاً اسکیمو به کودک خود می آموزد که چگونه در مقابل سرمای قطبی از خویش مواظبت کند یا کودک کویر نشین می آموزد که چگونه با آفتاب سوزان صحرا کنار بیاید. علی رغم تفاوت های محیطی و فرهنگی، جامعه پذیری دارای هدف ها و مقاصد مشترکی است که به مهمترین آن ها می پردازیم:

۱. یکی از مقاصد جامعه پذیری آموزش قواعد و نظامات اساسی، از آداب و عادات و رفتار روزمره گرفته تا روش های علمی، به افراد است.
۲. فرآیند جامعه پذیری به همان میزان که عادات و رفتار فرد را مطابق هنجارهای اجتماعی، تحت نظم و انضباط در می آورد، به او امید و آرزو می دهد. انضباط به خودی خود، وقتی برای فرد شاق و بی پاداش باشد، تحمل سوز است. تحمل و رعایت هنجارها موقعی به خوبی میسر است که فرد آن ها را وسیله تحقق هدف های خویش بداند. جامعه به تدریج به هریک از اعضای خود، خواست ها و آرزوهایی در خور پایگاه هایی که با توجه به جنس، سن، وابستگی گروهی یا منشا خانوادگی اشغال خواهند کرد، القا می کند.
۳. فرآیند جامعه پذیری از طریق برآوردن خواست ها، آرزوها، امیدها و سودهای فردی یا ممانعت از دستیابی بدانها، برای فرد هویت می آفریند. در گذشته هر فردی هویت خود را بنا به سابقه خانوادگی و طبقه اجتماعی به دست می آورد. ولی در جامعه معاصر احساس هویت فردی، نه تحت تاثیر گذشته فرد، بلکه بعد ها طی زندگی حاصل می شود.
۴. فرآیند جامعه پذیری، نقش های اجتماعی و نگرش ها، انتظارات و گرایش های مربوط به آن نقش ها را به فرد می آموزد. نقش های اجتماعی، آمال و آرزوها، هویت ها و قواعد و نظامات رفتاری، روابط متقابل تنگاتنگی با یکدیگر دارند؛ مثلاً معلمی یک آرزوی معنوی و شغلی است، قواعد و هنجارهای ویژه ای دارد، نوعی هویت شخصی است و بالاخره یک نقش اجتماعی است. گرایش ها و ارزش های وابسته به نقش اجتماعی، صرفاً بصورت آداب و قواعد ظاهری آموخته نمی شوند، بلکه باید کاملاً در شخصیت فرد، موثر و جایگزین شوند.
۵. هدف دیگر فرآیند جامعه پذیری، آموختن مهارت ها است. فقط با اکتساب و یادگیری مهارت هاست که افراد می توانند، در جامعه منشا اثر واقع شوند. در جامعه های سنتی، امر زندگی از طریق تقلید و تکرار آموخته می شود. در جوامع امروز یادگیری مهارت های انتزاعی خواندن و نوشتن مهمترین وظیفه اجتماعی کردن است. فردی که فاقد مهارت های لازم و مورد نیاز جامعه است از لحاظ اقتصادی غیر مولد و از لحاظ اجتماعی، بیگانه و حاشیه نشین محسوب می شود.
۶. هدف دیگر فرآیند جامعه پذیری اینست که شخص باید بتواند بصورت موثری با دیگران ارتباط برقرار کند و توانایی خواندن، نوشتن و سخن گفتن را پیدا کند.
۷. فرد بایستی ارزش ها و اعتقادات اساسی جامعه را طی این فرآیند در ذهن خود متمرکز کند.

عوامل مؤثر بر جامعه پذیری

جامعه پذیری فرآیندی است که به موجب آن جامعه فرهنگش را از نسلی به نسل دیگر انتقال می دهد و فرد را با شیوه های پذیرفته شده و تایید شده زندگی سازمان یافته اجتماعی سازگار می کند. از سوی دیگر فرد در جریان این فرآیند خود را با محیط اجتماعی پیرامون خود سازگار می نماید. کارکرد جامعه پذیری آنست که استعدادها و اموری را که فرد به آن نیازمند است فرامی گیرد، و نظام ارزش ها، آرمان ها و انتظارات متقابل جامعه را به فرد منتقل می نماید و چگونگی ایفای نقش را به فرد آموزش می دهد. این فرآیند که دارای مراحل گوناگونی است که از بدو تولد تا آخر عمر را در بر می گیرد، عوامل متعددی ایفای نقش می کنند که ما در این بخش به تبیین مهمترین عوامل آن می پردازیم. از میان این عوامل، برخی بصورت آشکار و برخی دیگر بصورت پنهان و ناخودآگاه به این امر مبادرت می ورزند. نکته دیگر اینکه نباید اهمیت این عوامل را یکسان پنداشت؛ زیرا

درجه تاثیر پذیری فرد از هریک از این عوامل در دوره های زمانی مختلف از زندگی فرد ممکن است متفاوت باشد که در ذیل این عوامل را بررسی می کنیم. [۱۲]

۱-۱. خانواده

در میان عوامل مختلف جامعه پذیری، نقش خانواده از برجستگی خاصی برخوردار است، علت این امر را می توان در این واقعیت جست که اولاً شکل گیری شخصیت افراد تا حدود زیادی در خانواده صورت می گیرد و فرزندان عمدتاً ویژگی های رفتاری والدین خود را کسب می کنند؛ ثانیاً این نقش خانواده بیشتر هنگامی مشاهده می شود که فرد در سال های اولیه زندگی خود قرار دارد و شخصیت وی همچون لوح سفیدی برای اولین بار در حال شکل گیری است.

محیط خانوادگی عامل قطعی موثر در ایجاد شرایط سازنده ای است که ارزش ها و گرایش های شخص را شکل می دهد. بخش مهمی از این فرآیند در درون خانواده بصورت عمدی و آگاهانه انجام می پذیرد ولی بخش زیادی از آن نیز کاملاً ناخودآگاه است. الگوهای کنش متقابل اجتماعی درون خانواده ممکن است مدل های ناخواسته را برای شکل گیری رفتار و شخصیت بعدی کودکان، یعنی زمانی که به بلوغ و دوره جوانی می رسند، فراهم سازد. به هر حال اگر جامعه پذیری یا «اجتماعی شدن» فرآیندی باشد که نسل های مختلف یک جامعه را به یکدیگر پیوند می دهد «خانواده» از عوامل عمده جامعه پذیری از دوران کودکی تا جوانی و پس از آن است که بصورت یک سلسله مراحل پی در پی رشد و تکامل، نسل ها را به یکدیگر مربوط می سازد. [۱۴]

خانواده اولین جایی است که مجموعه ای از ارزش ها و هنجارهای جامعه به فرد القا می شود و میزانی از دانش و آگاهی اجتماعی و سیاسی در اختیار وی قرار داده می شود. خانواده مهمترین آموزشگاه کودک پیش از آغاز تحصیلات رسمی او محسوب می شود. عمل آگاهانه یا ناآگاهانه اعضای خانواده در برابر کودک، او را برای جامعه آینده آماده می کند. به عقیده صاحب نظران، روند و نتایج آموزش و پرورش کودک در درجه نخست به شیوه زندگی خانواده، که واحد اساسی و مرکزی جامعه است و به ویژه به مناسبات میان پدر و مادر بستگی دارد. خانواده شخصیت کودک، سپس شخصیت نوجوان و سرانجام شخصیت جوان را شکل می دهد. [۱۵] اما فرآیند جامعه پذیری در محیط خانواده نه با فشاری فلج کننده همراه است و نه معلول تقلیدی بی هدف است که کورکورانه انجام گیرد، بلکه همانگونه که «استوتزل» می گوید این فرآیند عبارت از «سازگاری کاملاً هدف داری» است که به عوض آنکه کودک علی رغم میل خود آن را تحمل کند، آن را می طلبد و در واقع نوعی سازگاری حساب شده و ارادی است. ثانیاً کودک با کسب تجارب مشخص در دوره های بعد زندگی و آرمان هایی که رفته رفته بر اثر این تجارب برای خود ترتیب می دهد، الگوی اولیه شخصیت او را دگرگون می سازد و شخصیت نهایی او در واقع نتیجه انطباق هایی است که در سراسر عمر به نحو پویایی در مواجهه با اوضاع و احوال اجتماعی و فرهنگی و قبول مقام های مختلف و ایفا نقش های مربوط به آن، از او سر می زند. امروزه نقش خانواده بعنوان یکی از عوامل جامعه پذیری دچار تغییر شده است و برخلاف گذشته فرزندان و به ویژه جوانان برای مدت زمان بیشتری در معرض تاثیر سایر عوامل قرار دارند. که در ذیل به این عوامل خواهیم پرداخت.

۱-۲. نظام آموزشی

جامعه پذیری فرآیندی است که از طریق آن افراد، دانش ها، مهارت ها، ارزش ها و الگوهای رفتاری جامعه خویش را کسب می کنند. در کودکی جامعه پذیری از خانواده آغاز می شود، اما آژانس های مختلفی پس از خانواده ایفای نقش می کنند و هریک از این آژانس ها می توانند مسیرهای مختلفی را به کودک آموزش دهند که ناشی از فرهنگ آژانس موثر بر شناخت کودک است و می تواند نشئت گرفته از فرهنگ جامعه، خرده فرهنگ ها و حتی وضعیت خاص روانی یک شخص باشد و بنابراین این آژانس ها می توانند مسیرهای گوناگون و گاه متعارض و متضادی را به کودک القا کنند که در نهایت معرفت کسب شده توسط کودک می تواند از انطباق کامل با فرهنگ جامعه تا ضدیت با فرهنگ غالب، متغیر باشد. نخستین آژانسی که از سوی جامعه و با هدف جامعه پذیری کودک ایجاد و وارد عمل می شود نهاد رسمی آموزش و پرورش است. که هدف اصلی این نهاد همان جامعه پذیر کردن یا آماده ساختن کودک برای حضور و درک به موقع و هماهنگ ساخت ها، کارکردها و فرهنگ جامعه جهت نشان دادن عملکرد معقول اعم از واکنش ها، رفتار یا کنش، در جهت رفع نیازها و رسیدن به اهداف جمعی است. [۱۶] در این مرحله موسسات آموزشی مختلف در چارچوب نظام آموزشی، نقش اساسی تری را در جامعه پذیر کردن و رشد شخصیت فرد بر عهده می گیرند:

۱- کودکستان، برای کودک دنیایی است که در آن ارتباط با دیگران، همسازی، یادگیری اجتماعی و اطاعت از بزرگتر به گونه ای متفاوت از خانواده آموخته می شود.

۲- دبستان فقط به آموزش خواندن و نوشتن، حساب و علوم نمی پردازد؛ بلکه کودک یا نوجوان در جریان آن با ارزش ها و هنجارهای اجتماعی و قواعد بازی آشنا می شود. در این مرحله، مدرسه نقش جامعه پذیر کردن را بیشتر از خواندن و نوشتن ایفا می کند. دانش آموز در حین آموزش، وقت شناسی، نظم، ارتباط گروهی، احترام به دیگران، همزیستی و همنوایی، رعایت بهداشت و ... را نیز فرا می گیرد و در خود درونی می کند و از این طریق رشد شخصیت پیدا می کند.

۳- دبیرستان گرچه مسئولیت انتقال دانش و مهارت و تکنیک و آماده کردن فرد برای قبول مسئولیت اجتماعی و پذیرش حرفه و شغل را بر عهده دارد؛ ولی در جریان چنین آموزشی هم روند جامعه پذیری با آموزش درس هایی همچون تعلیمات اجتماعی، تعلیمات دینی، تاریخ و جغرافیا و ... ادامه دارد. بعلاوه دانش آموز با شرکت در گروه های ورزشی، خیریه، پژوهشی، نمایش ها، گروه های سخنرانی و ... زندگی اجتماعی را تجربه می کند.

۴- در مراحل عالی و سطوح دانشگاهی نیز که آموزش به لحاظ تخصص و مهارت در سطوح بالاتری است، باز هم جامعه پذیری بطور رسمی یا ضمنی جریان دارد، از قبیل مفهوم عدالت اجتماعی، درک مشارکت در امور اجتماعی، فهم علل نابرابری های اجتماعی، اوقات فراغت، حقوق بشر و... [۱۷]

نظام آموزشی با انتقال ارزش ها و الگوهای رفتاری، قوانین و مقررات بصورت یکسان در کلیه سطوح جامعه و بوسیله نهاد مدرسه و دانشگاه موجبات همگونی و انسجام اجتماعی را فراهم می آورد. نظام آموزشی با تدریس زبان رسمی عامل مهمی در وحدت ملی و ایجاد ارزش های مشترک و مفاهیم اجتماعی یکسان بین گروه ها خرده فرهنگ ها و اقوام مختلف جامعه است و از این طریق عامل مهمی در جامعه پذیری افراد و سرانجام همبستگی و انسجام اجتماعی به شمار می رود.

۱-۳. گروه همسالان

یکی دیگر از عوامل جامعه پذیری گروه همسالان است. گروه همسالان متشکل از افرادی می باشد که درون یک مجموعه سنی خاص قرار می گیرند و معمولاً در سراسر زندگی شان ارتباطات نزدیک و دوستانه برقرار می کنند که نمونه یک مجموعه طبقات سنی بعنوان مثال دانشجویان یک دانشگاه می باشند. افراد حجم عظیمی از اطلاعات و نگرش ها را از همسالان و دوستان خود بصورت غیر رسمی فرا می گیرند. گروه های همسالان و دوستان، حس ارزشمند بودن را در فرد ایجاد می کنند. دوستان به تبادل عقاید و اطلاعات می پردازند و به شکل دهی دیدگاه های یکدیگر درباره جهان خارج و پدیده های آن کمک می کنند. از آنجا که افراد مایلند دیگران آنها را دوست داشته باشند و به آنها احترام بگذارند، افراد غالباً ارزش ها و رفتار خود را به گونه ای جرح و تعدیل می کنند تا با انتظارات کسانی که با آنان تعامل دارند همخوانی داشته باشد. این امر بطور خاص در دوران نوجوانی و جوانی حائز اهمیت است که تماس با افراد همسن، نوعی احساس امنیت را در جوانان ایجاد می کند و حتی ممکن است رفتار وی را بیش از هر عامل دیگری شکل دهد. در مواردی که جامعه ای شاهد شکاف و تضاد بین نسل ها باشد یا نسل های مختلف تجربیات متفاوتی داشته باشند گروه همسالان و دوستان اهمیت فزاینده ای می یابد. اهمیت گروه همسالان و دوستان در جامعه فعلی ما به علت گسترش بی رویه شهرنشینی و تبعات آن از جمله کاهش نفوذ و اقتدار والدین و نهادهای سنتی و همچنین طولانی شدن دوره جوانی در اثر گسترش آموزش از یکسو و بیکاری و بالا رفتن سن ازدواج از سوی دیگر افزایش یافته است. گروه همسالان و دوستان ممکن است بر مبنای محله، مدرسه، دانشگاه، سن یا یک فعالیت مشترک و یا آمیزه ای از این عوامل تشکیل گردد. فقدان نهادهای سازمان یافته کافی برای اوقات فراغت جوانان باعث شده است که اهمیت گروه همسالان و دوستان در شرایط فعلی جامعه افزایش یابد.

۱-۴. وسایل ارتباط جمعی

عامل دیگری که در فرآیند جامعه پذیری بایستی مورد توجه قرار گیرد، وسایل ارتباط جمعی است. انسان امروز به لحاظ شرایط حاکم بر زندگی اجتماعی، هرگز نمی تواند خود را از وسایل ارتباط جمعی و اخبار دنیایی که او را در بر گرفته است، مستغنی بداند. جهان پهناور در اثر پیشرفت های شگرف وسایل ارتباطی بسیار کوچک جلوه کرده است، به گونه ای که مک لوهان لقب دهکده جهانی بدان داده و برای توصیف نقش تعیین کننده ارتباطات در زندگی اجتماعی انسان، این برهه را «عصر ارتباطات» نام نهاده اند. نظام کنترل شده رسانه های جمعی نقش موثری در جامعه پذیری ایفا می کند.

با افزایش هر چه بیشتر تفکیک حوزه خانه از محل کار و رسمی شدن آموزش، نظارت اولیا بر جوانان محدودتر شده و رسانه این جای خالی اولیا را هرچه بیشتر پر کرده و ارزشمند تر می شود. گرچه شاید بیننده خود آگاه نباشد، اما اطلاعات و دانش ها به درون ضمیر ناخودآگاه او جاری شده، بی آنکه خود بداند این ارزش های تلقینی در آن ها دیده می شود. این دانش ها که بصورت تصاویر و به حالت متمرکز تولید می شوند، بوسیله رسانه های جمعی به داخل ذهن توده ای تزریق شده و به همسان کردن رفتار که مورد نیاز نظام تولید صنعتی است کمک می کند.

اثرات وسایل ارتباط جمعی بسیار گسترده و گوناگون است، این اثرات ممکن است بصورت دراز مدت و کوتاه مدت انجام گیرد. این اثرات ممکن است ناشی از محتوای برنامه ها باشند و همچنین احتمال آن می رود که بر روی عقاید، ارزش ها، اطلاعات، مهارت ها، گرایش ها و رفتارهای ظاهری تاثیر بگذارند. در همان حال برنامه های رسانه ها، گرایش های جوانان به

موقعیت شغلی، مصرفی، سیاسی، عشق و زندگی خانوادگی را شکل می دهد و از این راه می تواند بر کنترل غیر مستقیم بینندگان خود نقشی داشته باشد.

قدرت و اثرات رسانه های جمعی و در رأس آن ها تلویزیون، سال های بسیاری است که توجه جوامع را به خود جلب کرده است. اعضای خانواده هر یک جداگانه و یا در کنارهم با وسایل ارتباط جمعی مانند تلویزیون مرتبط و پیوسته هستند و حواس خود را به پیام های این رسانه پیوند می زنند. در جریان جامعه پذیری افراد توسط تلویزیون، هنجارهای گروهی زیر به افراد آموخته می شود:

- ۱- آداب اجتماعی: شامل غذا خوردن، نشستن، تعارف کردن
- ۲- شعائر اجتماعی: مناسک دینی، آداب و تشریفات یک آیین خاص که دارای قدمت و اهمیت فراوان باشد.
- ۳- اخلاق اجتماعی: رسوم اجتماعی مهمی که جامعه نقض آن ها را سخت ناپسند بشمارد.
- ۴- مقررات اجتماعی: رسم هایی که جامعه با خواست و آگاهی به وجود می آورد مثل مقررات راهنمایی و رانندگی

در نتیجه یادگیری این آموزش ها که جملگی بر اثر امکان یادگیری اجتماعی حاصل از استفاده از رسانه های جمعی است، شخص با جامعه پیام فرست همنا و هم رنگ شده، ارزش ها و هنجارهای مذکور را درونی کرده و به نظم جامعه مورد نظر کمک می کند. علاوه بر تلویزیون، ما در معرض انواع دیگری از وسایل ارتباط جمعی مانند رادیو، فیلم، مجله، روزنامه، کتاب، اینترنت و ماهواره قرار داریم. وسایل ارتباط جمعی دارای کارکردهای گوناگونی هستند؛ از جمله آموزش، اطلاع رسانی و انسجام دهی، فعالیت های فرهنگی، آموزشی و تفریحی

آموزش: وسایل ارتباط جمعی به لحاظ ویژگی منحصر بفردی که دارند، چنانچه به درستی بکار گرفته شوند، می توانند همانند مدرسه و دانشگاه در تربیت و آموزش افراد جامعه به خوبی عمل کنند. رسانه ها حتی از جهاتی نسبت به مدرسه و دانشگاه از امتیازاتی برخوردارند. مدرسه و دانشگاه از آغاز تا پایان محدودیت زمانی دارند؛ یعنی فقط سال هایی چند از حیات کودک یا جوان را به خود مشغول می دارند، اما وسایل ارتباط جمعی بی هیچ محدودیت در تمامی مراحل زندگی با انسان هایند و از آغاز تا پایان عمر را می پوشانند. رسانه های ارتباط جمعی چه مکتوب (روزنامه، مجلات، کتاب و...) و چه غیر مکتوب (رادیو، تلویزیون، ماهواره و...) بزرگترین سهم را در راه انتقال میراث فرهنگی و فکری بشریت به عهده گرفتند و تعالی فرهنگ انسانی را موجب می شوند [۸]

اطلاع رسانی و انسجام دهی: وسایل ارتباط جمعی، مردم را از رویدادهای داخلی و خارجی آگاه می سازند. این گونه وسایل موجب آگاهی سریع مردم از اوضاع یکدیگر و حوادث و رویدادهای جهان می شوند. بنابراین نظام ارتباط جدید عهده دار اداره کردن و سازمان دادن و حفظ رابطه متعادل بین دو نیروی علم و فناوری در جامعه است، به گونه ای که جامعه با حفظ استمرار و پایداری خود، توانایی انطباق و دگرگونی را هم داشته باشد

فعالیت های فرهنگی، آموزشی و تفریحی: رسانه های گروهی زمینه های تفریح و سرگرمی افراد جامعه را در اوقات فراغت فراهم می آورند. بنابراین بخشی از کارکرد رسانه های گروهی، تفریح و تفنن برای افراد جامعه است. این گونه برنامه ها نیز ضمن برخورداری از جنبه های تفننی، می توانند با فعالیت های فرهنگی و آموزشی همراه شوند. بنابراین رسانه های جمعی مردم را در برابر جامعه ای که باید به آن مرتبط باشند و به گونه شایسته ای آن را بپذیرند و از ماهیت قواعد و هنجارهای آن شناخت پیدا کنند، مهیا می نمایند و این عمل نیز توسط فرآیند جامعه پذیری صورت می گیرد.

نتیجه گیری

نظام آموزش و پرورش در هر کشوری یکی از مهم ترین ارکان سازنده فرهنگ و هویت آن جامعه است، لذا تقویت فرهنگ و هویت ملی، نیازمند تقویت و تحول در نظام آموزش و پرورش است. توجه به عناصر هویت، فرآیند هویت یابی کودکان و نوجوانان و ارائه راهکارهای اجرایی در جهت کمک به شکل گیری و تقویت هویت اجتماعی کودکان و نوجوانان امری ضروری می نماید. جامعه پذیری یک فرایند مادام العمر جامعه شناسی و روانشناسی است که، طی آن هر فرد، هنجارها، ارزشها و الگوهای رفتاری را که جامعه وی بر آنها تأکید دارد، بصورت جزئی از وجود خویش در می آورد. به طور کلی از نظر جامعه شناسان نهادهایی زمینه ساز فرایند جامعه پذیری در جوامع مختلف می باشند که این نهادها می توانند عناصر سازنده فرهنگ، هویت، تربیت، ... و هر آنچه افراد جامعه را جامعه پذیر می کند و موجب تداوم مولفه های تشکیل دهنده فرهنگ جامعه می باشد را در اختیار بگیرند و نقشی در تعیین کردن جهت و ماهیت این فرایند داشته باشند. نهادهای موجود در خصوص جامعه پذیری در چند حوزه مختلف اما به هم پیوسته قرار می گیرند که هر کدام به تنهایی و در کنار یکدیگر در جامعه پذیری افراد جامعه نقش دارند و هدف اصلی آنها اجتماعی کردن یا آماده ساختن دانش آموزان برای حضور موثر در جامعه و درک به موقع و هماهنگ ساخت ها، کارکردها و فرهنگ جامعه جهت نشان دادن عملکرد معقول اعم از واکنش ها، رفتار یا کنش در جهت رفع نیازها و رسیدن به اهداف جمعی است. عوامل اجتماعی از قبیل خانواده، نظام آموزشی، گروه همسالان، وسایل ارتباط جمعی و انواع بازیها در شکل گیری هویت اجتماعی و جامعه پذیری دانش آموزان نقش موثری دارند.

منابع

۱. میر بلوچ زهی، فاطمه؛ جان آبادی، فاطمه؛ ریگی، صدیقه؛ شهرکی، زهرا؛ ارائه راهکارهای اجرایی برای تقویت هویت اسلامی- ایرانی کودکان در مراکز پیش دبستانی، مجله پیشرفت های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، سال دوم، شماره ۲۱، اسفند ۱۳۹۸
۲. عامری، انسیه. عوامل موثر بر شکل گیری هویت اسلامی ایرانی در فرزندان. همایش ملی هویت کودکان ایران اسلامی در دوره پیش دبستانی.، ۱۳۹۷
۳. احمدی دستجردی، حسینعلی؛ " بررسی شکل گیری مراحل تشکیل هویت دینی کودکان و نوجوانان"، اولین همایش هویت کودکان ایرانی اسلامی در دوره پیش دبستانی، یزد، ۱۳۹۷

۴. افروغ، عماد؛ ۱۳۸۸، هویت ایرانی و حقوق فرهنگی، انتشارات سوره، تهران.
۵. حق شناس، ع.م.؛ سامعی، ح. و انتخابی، ن. (۱۳۸۷). فرهنگ معاصر هزاره چاپ سیزدهم، تهران: فرهنگ معاصر.
۶. سلیمی، ع. و داوری، م. (۱۳۷۶). جامعه شناسی کجروی چاپ دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۷. ستوده، ه. (۱۳۸۵). آسیب شناسی اجتماعی، جامعه شناسی انحرافات، تهران: نشر آوای نور.
۸. ساروخانی، باقر؛ (۱۳۷۰)، دایره المعارف علوم اجتماعی، چاپ اول، تهران، نشر کیهان.
۹. قنادان، منصور و همکاران؛ (۱۳۷۵)، مفاهیم کلیدی جامعه شناسی، تهران، آوای نور.
۱۰. شکیبایی، زهرا؛ گلزاد، حافظ؛ شکیبایی، حسن؛ مفهوم هویت و عوامل موثر در شکل گیری آن، ۱۳۹۸.
۱۱. طهماسبی، مهدیه. علمی، محمود؛ جامعه پذیری و رابطه آن با میزان انضباط اجتماعی دانش آموزان مقطه متوسطه از سال تحصیلی ۹۴ - ۹۳، فصلنامه مطالعات جامعه شناسی سال ششم، شماره ۲۴، ۱۳۹۳.
۱۲. معین فر، سجاد؛ (۱۳۹۲)، بررسی عوامل اجتماعی موثر بر جامعه پذیری دانش آموزان، <http://www.talieye-danesh.blogfa.com/post/88>.
۱۳. علاقه بند، ع.، ۱۳۸۶، جامعه شناسی آموزش و پرورش، تهران، نشر روان.
۱۴. گیدنز، آ.، ۱۳۸۶، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
۱۵. تقوی، ن.، ۱۳۸۲، جامعه شناسی خانواده، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول.
۱۶. پیروزی، م.، ۱۳۸۵، آموزش و پرورش یکی از مهمترین آژانس های اجتماعی شدن، مجله اینترنتی فصل نو www.fasleno.com.
۱۷. گلشن فومنی، م. ر.، ۱۳۸۲، جامعه شناسی آموزش و پرورش، تهران، نشر دوران، چاپ سوم.